

Верховний
Суд

Подолання судового імунітету країни-агресора у практиці національних судів як передумова відшкодування збитків

Ольга СТУПАК

суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду

Постанова КЦС ВС від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19

Суд України, розглядаючи справу, де відповідачем визначено РФ, має право ігнорувати імунітет цієї країни та розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі в результаті збройної агресії РФ, за позовом, поданим саме до цієї іноземної країни.

У міжнародному праві кодифіковані підстави для обмеження судового імунітету іноземної держави внаслідок завдання фізичної шкоди особі або збитків майну, так званий «деліктний виняток» (англ. «tort exception»).

Умовами, необхідними для застосування «деліктного винятку», є:

- 1) принцип територіальності: місце дії/бездіяльності має бути на території держави суду;
- 2) присутність автора дії/бездіяльності на території держави суду в момент вчинення дії/бездіяльності (агента чи посадової особи іноземної держави);
- 3) дія/бездіяльність ймовірно може бути привласнена державі;
- 4) відповідальність за дії/бездіяльність передбачена положеннями законодавства держави суду;
- 5) завдання смерті, фізичної шкоди особі, збитків майну чи його втрата;
- 6) причинно-наслідковий зв'язок між діями/бездіяльністю і завданням смерті, фізичної шкоди особі або збитків майну чи його втратою.

Постанова КЦС ВС від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19

Визначаючи, чи поширюється на РФ судовий імунітет у справі, яка переглядається, Верховний Суд врахував таке:

- предметом позову є відшкодування моральної шкоди, завданої фізичним особам, громадянам України, внаслідок смерті іншого громадянина України;
- місцем завдання шкоди є територія суверенної держави Україна;
- передбачається, що шкода завдана агентами РФ, які порушили принципи та цілі, закріплені у Статуті ООН, щодо заборони військової агресії, вчиненої стосовно іншої держави України;
- вчинення актів збройної агресії іноземною державою не є реалізацією її суверенних прав, а свідчить про порушення зобов'язання поважати суверенітет та територіальну цілісність іншої держави України, що закріплено у Статуті ООН;
- національне законодавство України виходить із того, що за загальним правилом шкода, завдана в Україні фізичній особі в результаті протиправних дій будь-якої іншої особи (суб`єкта), може бути відшкодована за рішенням суду України (за принципом «генерального делікту»).

Верховний Суд виходить із того, що у разі застосування «деліктного винятку» будь-який спір, що виник на її території у громадянина України, навіть з іноземною країною, зокрема й РФ, може бути розглянутим та вирішеним судом України як належним та повноважним судом.

Постанови КЦС ВС від 18 травня 2022 у справах № 428/11673/19 та № 760/17232/20-ц

Судовий імунітет РФ не застосовується з огляду на звичаєве міжнародне право, кодифіковане в Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності (2004). Підтримання імунітету РФ є несумісним із міжнародно-правовими зобов'язаннями України в сфері боротьби з тероризмом. Судовий імунітет РФ не підлягає застосуванню з огляду на порушення РФ державного суверенітету України, а отже, не є здійсненням РФ своїх суверенних прав, що охороняються судовим імунітетом, оскільки вчинення актів збройної агресії іноземною державою не є реалізацією її суверенних прав, а свідчить про порушення зобов'язання поважати суверенітет та територіальну цілісність іншої держави, що закріплено у Статуті ООН.

Підтримання юрисдикційного імунітету Російської Федерації позбавить позивача ефективного доступу до суду для захисту своїх прав, що є несумісним з положеннями пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Звернення позивачів до українського суду є єдиним розумно доступним засобом захисту права, позбавлення якого означало би позбавлення такого права взагалі, тобто заперечувало б саму сутність такого права.

Права позивачів на належне та ефективне відшкодування збитків повинні бути захищені, а судовий імунітет не повинен бути перешкодою для такого відшкодування у тих виняткових обставинах, коли немає інших механізмів відшкодування.

Постанова ВП ВС від 12 травня 2022 року у справі № 635/6172/17

Країна-агресор не має підстав посилатися на імунітет для уникнення відповідальності за заподіяні збитки майну позивача (пункт 49).

Якщо позивач вважає, що його матір загинула внаслідок діяння Російської Федерації, то за це не може бути відповідальною Україна. Розглядаючи справу, де відповідачем визначено РФ, суд України має право ігнорувати імунітет цієї країни та розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі в результаті збройної агресії РФ, за позовом, поданим саме до цієї іноземної країни.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України 24 лютого 2022 року Україна розірвала дипломатичні відносини з Росією, що у свою чергу з цієї дати унеможлиблює направлення різних запитів та листів до посольства Російської Федерації в Україні у зв'язку із припиненням його роботи на території України. До таких висновків щодо розірвання дипломатичних відносин між Україною і Російською Федерацією дійшов Верховний Суд у постанові від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19 (провадження № 61-18782 св21), а також Велика Палата Верховного Суду у постанові від 12 травня 2022 року у справі № 635/6172/17, провадження № 14-167 цс20, (пункт 58).

Верховний Суд використав застосований ЄСПЛ трискладовий тест щодо можливості держави втручатися у права, гарантовані Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема в контексті відповідності такого втручання легітимній меті. ЄСПЛ неодноразово визнавав, що «надання імунітету державі в ході відправлення цивільного судочинства має переслідувати законну мету дотримання міжнародного права для сприяння ввічливості та добрих відносин між державами через повагу до суверенітету іншої держави».

Справи окремого провадження

Постанова ОП КЦС ВС від 05 грудня 2022 року у справі № 490/6057/19

Встановлення факту, що має юридичне значення, щодо загибелі військовослужбовця під час захисту Батьківщини внаслідок збройної агресії РФ проти України можливе лише у судовому порядку, оскільки законодавець не визначив іншого, позасудового способу встановлення причинно-наслідкового зв'язку між смертю військовослужбовця та військовою агресією РФ. Від встановлення факту загибелі військовослужбовця при виконанні військової служби внаслідок збройної агресії РФ проти України залежить виникнення та реалізація особистих та майнових прав заявника як члена сім'ї загиблого військовослужбовця.

Верховний Суд неодноразово зазначав про можливість встановлення не самого факту поранення, смерті чи вимушеного переселення внаслідок збройної агресії РФ, а про можливість встановлення причинно-наслідкового зв'язку між певною подією та збройною агресією РФ. При зверненні до суду із заявою про встановлення юридичного факту важливе значення має мета його встановлення, оскільки саме вона дає можливість зробити висновок, чи дійсно цей факт є юридичним і чи передбачає він правові наслідки.

Справи про встановлення юридичного факту вимушеного переселення у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України (№ 363/2981/16-ц, № 428/12368/16, № 417/3852/17, № 243/7029/17, 428/13977/16-ц, № 752/6366/16, № 428/8076/16, № 755/14659/16).

Стаття 12-1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207 (в редакції Закону України від 21.04.2022 № 2217-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України».

Якщо остання відома адреса місця проживання (перебування), місцезнаходження чи місця роботи учасників справи знаходиться на тимчасово окупованій території, суд викликає або повідомляє учасників справи, які не мають офіційної електронної адреси, про дату, час і місце першого судового засідання у справі, інших судових засідань чи про вчинення відповідної процесуальної дії через **оголошення на офіційному веб-сайті судової влади України. З опублікуванням такого оголошення відповідач вважається повідомленим про дату, час і місце розгляду справи.** Учасники справи, остання відома адреса місця проживання (перебування) чи місцезнаходження яких знаходиться на тимчасово окупованій території і які не мають офіційної електронної адреси, повідомляються про ухвалення відповідного судового рішення **шляхом розміщення інформації на офіційному веб-порталі судової влади з посиланням на веб-адресу такого судового рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень або шляхом розміщення тексту відповідного судового рішення на офіційному веб-порталі судової влади України. З моменту розміщення такої інформації вважається, що особа отримала судове рішення.** Передбачений цією статтею порядок виклику в суд та повідомлення про судові рішення може застосовуватися стосовно інших учасників судового процесу, адреса місця проживання (перебування), місцезнаходження чи місця роботи яких знаходиться на тимчасово окупованій території, якщо від цього залежить реалізація ними своїх процесуальних прав і обов'язків

Закон України «Про зупинення дії та вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах та Протоколу до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року» від 01 грудня 2022 року № 2783-IX.

Для повідомлення учасників справи, які перебувають на території країни-агресора, можливим є розміщення інформації на офіційному веб-порталі судової влади України.

https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/info_terut_ros/

https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/povidomlennya/

У липні 2022 року у Верховній Раді України зареєстровані три законопроекти: № 7520, № 7520-1, № 7520-2, які стосуються різних аспектів розгляду судових справ у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України («Законопроекти»). Зокрема, законопроекти регулюють питання (I) юрисдикційного імунітету РФ, (II) порядку її повідомлення як відповідача у справі та вручення їй судових документів, (III) щодо регулювання кола можливих суб'єктів цивільно-правової відповідальності, (IV) щодо цивільно-правової відповідальності «пов'язаних з РФ осіб», (V) підсудності та розмежування юрисдикції загальних і господарських судів.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!